

06 OCAK 1992

İSLAM ARKİVİ

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 7

KAYSERİ — 1990

MEVLÂNÂ'NIN DOSTLUĞA VERDİĞİ DEĞER

Yrd. Doç. Dr. H. Ahmet SEVGİ*

Dostluk (diğergamlık, altruisme), hiç bir çıkar düşüncesi olmadan, başkasının hak ve menfaatini, kendi hak ve menfaati üzerine takdim etmek; kendini değil, başkasını düşünmek, başkalarının iyiliğini yaşama ilkesi olarak tarif edilmiştir (1).

Dost, dostunun iyiliğini isteyen, onu içten seven, görüşülen, sevilen, güvenilen kimse olarak da nitelenir. Dosta, sadâkatin-den (doğruluğundan) dolayı siddîk, kalbe sevgisi yerleştiği için halîl de denilmiştir. Dostluk ise, kalbin sırrıyla birleşen, gönül birliği halidir (2).

Genel olarak insanlar arasında dostluğun iki şekilde teşekkül ettiği görülür: Biri zarûret halinde, tesâdüfün bir araya getirdiği, diğeri ise önceden seçmek ve tayin etmek suretiyle kazanılan dostluk şeklidir. İstek ve niyetle seçilen dostluk, zarûret ve tesâdüflerin meydana getirdiği dostluktan daha kuvvetli ve daha süreklidir. Çünkü bu dostluğun sebepleri dışardan değil bizzat şahsın kendi isteği ve seçeneği ile kazanılmıştır (3).

Cemiyetin sürekliliği ve temeli, karşılıklı yardımlaşma, sevgi ve dostluğa dayanır. İnsanlar cemiyet halinde yaşadığına göre, insanların birbirleriyle dostluk kurmaları tabii bir ihtiyaçtır. Bu konuda, Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. Yakûb b. Miskeveyh (ölm. 421/1030): «Her varlığın hayır ve mutluluğu, ne için yaratılmış ise, onu tam ve mükemmel olarak yapmasıdır (4)» der.

Buna göre, insanlar yaratılış gayesine uygun hareket edip, insanlık görevlerini tam olarak yapması, çevresindeki insanlarla iyi geçinmesi ve onlarla dostluklar kurması gerekir. İnsanlar toplum halinde yaşadıklarına göre, fert olarak tek başına kendi ihtiyaçlarını görmeye de yeterli değillerdir.

(*) E. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Büyük Türk filozofu Muhammed b. Muhammed Ebû el-Nâsır Fârâbî (ölm. 950), on asır önce: «Her insan, yaşamak ve üstün mükemmeliyetlere ulaşmak için yaratılıştta bir çok şeylere muhtaç olup, bunların hepsini tek başına sağlayamaz (5).» diyerek, bu gerçeği belirtmiştir.

Toplumun âhenk ve düzeni, kişiler arasında ortak yönlerinin bulunması nisbetine bağlıdır. Fertler arasındaki ortak yönler ölçüsüne göre de, sevgi ve dostluk kuvvet kazanır. Fakat bu sevgi ve dostluk dereceleri değişik olabilir. Bu durumu normal karşılamak gerek; zira insanların yaratılış ve mizâçları da farklı özellikler gösterir.

Gerçek dost bulmak zor olsa bile, dost aramaktan geri durmak doğru olmaz. İlk çağlardan beri dostluğun önemine dikkat çekilmiştir. Sokrat, «Sevgi ve muhabbetin dünyada bulunan bütün mal ve hazinelerden daha değerli olduğunu, küçük yaşta çocuklara sevgi ve muhabbetin öğretilmesini» (6) tavsiye eder. Aristo'da (ölm. m. ö. 322), «Dostluğun faziletinden dolayıdır ki, insanlar topluluk halinde bir araya gelirler, birbirleriyle iyi ilişkiler kurarlar (7)» diyerek, topluluğun meydana gelmesini, dostluğa bağlar.

İnsanlar arasında, tam bir dostluk te'sis etmenin pek zor olduğu, bencillik, ikbal hırsı ve çıkar duygusu olan kimselerle dostluk kurulamayacağı, ancak dostluğun, bilgili, kültürlü, faziletli kimseler arasında meydana gelebileceği düşüncesi de vardır (8). Bazen de insanlar, metholunmak ve takdir toplamak için dost arar, fakat böyle insanlar da, kendilerine gerçek dost bulamazlar. Ancak dostluğa, aşk ve aşk ahlâkı ile ulaşılabilir. İşte bu sebepten de, dostluk para karşılığı alınıp satılmaz ve bir lütuf ve ihsan gibi bağışlanmaz. Dostluk, ruhunda sağlık bulunan, sevmesini bilen hür ve iyi ahlaklı insanlar arasında meydana gelebilir. Dostluk, sadece bir ömre mal olan, ferağat ve gayretlerle te'min edilebilir (9). Dostluğun kardeş sevgisi, akrabalık bağından daha kuvvetli olduğu, akrabalar arasında sevgi bağlarının koptuğu halde, gerçek dostlar arasında, sevgi bağlarının kopmadığı görülür (10).

Mevlânâ'nın çağdaşı Muşarrif el-Din Muslih b. 'Abd Allah el-Sa'dî (1213?-1292)'de: «Akrabanın dindarlığı, takvası yoksa akrabalık bağlarını kesmek, akraba sevgisi taşımaktan daha iyidir. Bir ulu kimseye ihvân-ı safâ (11)'nin ahlakını sordular. Dedi ki:

En kusurlusu dahi dostların gönül dileğini kendi işlerinden üstün tutar. Zaten âlimler, (kendi kaydında olan dost, ne dost sayılır, ne akraba)» dediklerini, anlatır (12).

Dostluk kuracağımız insanların bazı özelliklerine dikkat etmemiz de tavsiye edilmiştir: Dost edineceğimiz insanların âilesine ve önceki dostlarına karşı davranışı nasıl? Teşekkür etmesi gerekli yerlerde teşekkür, ediyor mu? Rahatına düşkün mü? Madde ve mevkiye karşı aşırı hırslı mı (13)? gibi özelliklerini önceden tespit etmek suretiyle, daha sonra hayal kırıklığına uğramamızı engellemiş oluruz.

Sevgiye dayalı dostluk ve kardeşlik kurmak, yakınlaşma, yardımlaşma ve ülfete sebep olur. Bu vasıflar da hep güzel ahlakın meyvası olarak değerlendirilir (14).

Hz. Muhammed (s.a.v.) de, Medine'ye hicret ettiği zaman es-hâbı arasında kardeşlik te'sis etmişti (15). Resulullah (s.a.v.): «Saf ve temiz kardeşler edininiz. Onlar geniş zamanınızda süs, belâ zamanında sığınaktır; insanlar kardeşleri ile çoğalır; kendi nefsi için gördüğü hakkı sana tanımayanın sohbetinde hayır yoktur (16)» buyurmuştur.

İşte bu yüzden Medine'ye hicret eden muhacirlerle, ensâr arasında her türlü maddî ve manevî yardımlaşma örnekleri görülmüştür :

Medineli ensârdan Sa'd b. Rebî'a, kardeş edindiği muhacirlerden Abd el-Rahmân b.'Avf'a, mal varlığının yarısını almasını O'na teklif ettiği zaman, 'Abd el-Rahmân b.'Avf, «Kardeşim C. Hak, bütün malına bereket versin! Sen yalnız bana çarşıya çıkan yolu göster, gerisini bana bırak.» der. Manevî kardeşinin, maddî yardımını kabul etmeyen' Abd el-Rahmân, kısa bir zaman sonra, Medine'nin sayılı zenginlerinden biri olmuştu (17).

Dostlar değer bakımından da üçe ayrılmıştır: Biri gıdâ gibi her zaman ihtiyaç duyulan dost, ikincisi ilâç gibi arasına ihtiyaç duyulan dost, üçüncüsü ise, mikrop gibi ihtiyaç duyulmayan dostur, denilmiştir (18).

İnsanlar arasında mikrop gibi dost düşünmek, pek imkansızdır. Her halde, bu nevi dost, yüzden dost görünüşte, içten düş-

manlığın gizleyen dostlar arasına gizlenmiş, riyâkar kimseler olsa gerek (19).

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî (ölm. 505/1111) de: «Dostluğun güzel huyun meyvesi, ayrılığın ise, kötü huyun neticesi olduğunu, güzel ahlak, anlaşıp, birleşerek sevişmeyi, kötü ahlak ise, düşmanlığı, çekememezliği ve nihâyet birbirine arka çevirmeyi gerektireceğini (20)» belirtir.

Yine Gazzalî, dost edinirken güzel ahlaklı, akıllı insanlarla dostluk kurmayı, kötü ahlaklı, kıskanç, cimri, korkak, ahmak ve yalancı insanlarla dostluk kurmaktan sakınmayı da tavsiye eder (21).

Büyük mütefekkir, şâir, mutasavvıf, Mevlânâ da, insanlarla dostluğa değer verip, herkesle iyi geçinmeyi, kötü insanların fenâ hareketlerine sabır göstererek, dolayısıyla olgunluğa erişmeyi tavsiye eder. Dostan gelen her türlü eziyet ve sıkıntılara katlanmayı, câhillerin dostluğundan sakınmayı ve kötü dostun, zehirli yilandan daha tehlikeli olduğunu belirtir :

«Bütün mahlûkatın kendisine muhtaç olduğu Tanrı'nın zâtına and olsun ki, kötü yılan bile kötü arkadaştan iyidir (22).»

Menfaate dayanan dostluğun öneminin olmadığını, menfaatler ortadan kalkınca dostlukların da kalmıyacağını açıklar.

Mevlânâ, dâima gerçek dost aramış, kendi derdini anlatacak dost bulamayınca da, feryât ve figân etmiştir.

İnsan olarak dost aramağa çalışmak gerektiğini, yalnız kalırsak desteksiz ve yardımsız kalacağımızı, dostların gâye ve fikirde beraber olması ve aynı dertten muztarip olan kimselerin birbirlerinin derdine derman olacaklarını anlatır.

Dost, dostun kusurlarını ayna gibi göstermeli, fakat kusursuz dost bulacağız diye de, dostsuz kalmayı uygun bulmaz.

O, iyi insanlarla bulunmayı, gülün kokusunun çevresine yayılıp, te'sir ettiği gibi, güzel ahlaklı dostların da, yakınlarını etkileyeceğini ifâde eder.

Mevlânâ'nın mürşidi Şems-i Tebrizî de, gerçek dostun nasıl olması gerektiğini şöyle açıklar :

«Hakiki dost Tanrı gibi mahrem olur. Dostun çirkinliklerine ve beğenilmeyen hareketlerine tahammül eder ve hatasından incinmez; dosttan yüz çevirmeyip, dosta itiraz da etmez (23):»

Şeyh Sa'dî de, sevdiği kölesinin huysuzluk ve terbiyesizliğinden dolayı şikâyet eden sâhibine karşı, dostunun dilinden ona, şöyle cevap verir :

«Dostu, kardeşim dedi, sevgini itiraf ettinse saygı bekleme. Araya sevme, sevilme girdimi, efendilik, kölelik kalmaz (24).»

Sevdiğimiz kimselerin, kötü hareketlerinden dolayı onlardan şikâyet etmemiz doğru olmaz. Zira bu durum sevgiyi zedeleyip, dostlukları bozabilir. Atalarımız da: «Gülünü seven, dikenine katlanır» demişlerdir.

Dostlarının vefâsından lezzet alan kimseler, onların cefâlarını da hoş karşılar.

«Derler ki (dostların) : Vefâsında ne lezzetler var; ondan haberim yoktur. Fakat cefâları da hoştur (25).»

Mevlânâ gerçek dostların, dostlarının eziyetlerine ve sıkıntılarına katlanması gerektiğini Mesnevî'de, Zinnu'u Mısri'ye âit bir hikâyeyi anlatarak, açıklar. Zinnu'u Mısri'ye cebze gelmiş, deli diye hapse atmışlardı. Dostları O'nu ziyarete gitmişlerdi. Zinnun, onlara kötü sözler söyleyip, taşlar atmaya başladı. Dost olduklarını iddia eden bu kimseler kaçışıp, dağıldılar.

Zinnun, «Dostları gör, hani dostluk alâmeti? Dostlara sıkıntı, can gibi sevimidir... dostluk nişânesi belâ, âfet ve eziyetle başı hoş olmaktır (26)» der.

Yine Mevlânâ, «Ayıp arayan düşman çok; bir de, insanın derdini dert edinen dost olsa (27)» der.

Biri, Mevlânâ'ya: «Ben seni seviyorum, diğerlerini de senin için seviyorum», dedi ve şâhit olarak da Mecnun'un şu beytini okudu :

«Onun (Leylâ'nın) sevgisi için zencileri, hattâ sevgisinden dolayı siyah köpekleri bile seviyorum (28).»

O, dostun hatırı için bütün varlıkları sevip, herşeyi hoşgörü ile bakmayı ve onlardan gelen hertürlü sıkıntılara katlanmayı ister.

Dostlar arasında fikir ve gâye birliği olmasını Mevlânâ, Mektûbât'ında şöyle bir hikâye ile açıklar :

Mecnun, sevgilisi Leylâ'ya kavuşmak üzere devesi ile yola çıkar, yolda sevgilisinin hayaline dalamsı yüzünden, devesinin idâresini kaybeder. Devesininde beldesinde yavrusu olduğundan, yavru hasreti ile beldesine döner. Sonra Mecnun, kendine gelir, tekrar sevgilisinin bulunduğu istikamete devesini çevirir. Bu yolculuk bir ay devam ederse de, sevgilisine kavuşamaz. «Nihayet (Mecnun), dedi ki, o deve, ikimiz de âşıkız ama birbirimize aykırıyız (29).»

Mevlânâ arkadaşlarına, dostlarının iyi huylarını görüp, onların kusurlarını araştırmamalarını ister :

«Eğer dostlarınızın kötülüklerini size naklederlerse, yetmiş defa hayra ve iyi niyetle yorumlamamız gerekir. Onu açıklamaktan ve te'vilden âciz kalırsanız, bunun sırrını o bilir.» diyerek, onu eleştirmemizi, zira O'na göre, «kusursuz dost arayan, muhakkak dostsuz kalır (30).»

«Dost hüzünlü zamanda insanın canının aynasıdır. Ey can! Sen aynanın yüzünü hohlama (31).»

Dostlarımız hakkında dedikodu yaparak, onların gönüllerini kırmak ve onlardan uzak kalmak doğru olmaz. Çünkü dost insanın canının aynasıdır; dostu gücendirerek, bu parlak aynayı paslandırmamalı.

Dostların hatırı için düşmanların eziyetlerine bile katlanmalı: «Dost için düşmanların lânetini, sövüşünü şerbet gibi iç; çünkü bu lânetler, küfürler, lütuflara ulaştırır, övüşlere, âferinlere kavuşturur seni (32).»

Dost yüzünden suçlamalara, eziyetlere sabredilirse, bu durum, o dostun halini ve derecesini yükseltir.

Yine Mevlânâ, «Adam olmıyanları, adam olanların hatırı için bırak (33).» der.

Dost kazanmaya Mevlânâ büyük değer verir :

«Bedenin kazancı, maldır, altundur; gönlün kazancı ise dostluğu artırmaktır, dostsuz bağ, bahçe zindandır; dostla olunca, zindan gül bahçesidir (34).»

Görülüyor ki Mevlânâ, dost kazanmayı, gönlün kazancı olarak değerlendirip, dostla beraber olunca, külhanın bile gül bahçesi olacağını anlatır. Atalarımız da: «Dostla beraber olunca samanlık seyran olur.» demişlerdir.

Mevlânâ, dostun her şeyinin güzelliğini hattâ dostun bahçesinde yetişen dikenlerin bile güzel olduğunu belirtir :

«Dostun bahçesinde biten diken, binlerce selviden, binlerce süsünden güzel (35).»

O, daima dostlarla anlaşma yoluna gitmeyi tavsiye eder. Şu kısca bu konuyu gayet net bir şekilde açıklar :

İki dostun arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Onların aralarını bulmak için şöyle bir temsil getirir: Allah insanları iki türlü yaratmıştır. Biri toprak gibi donmuş, öteki de su gibi akar ve dolaşır. Su, toprak üzerine aktığı vakit bu komşuluk sayesinde killi topraktan gül bahçesi yetişir. Araları açılan iki dostan birinin de, su vasfına bürünerek, alçak gönüllülük göstermesi gerekir. Böylece dostlarla üfetten yüz binlerce sulh çiçeği ve gül bahçesi meydana geleceğini açıklar (36).

Bu misâlden anlaşıldığı üzere, anlaşmazlık çıkan iki dostan birinin anlayış gösterip, alçak gönüllülük ederek, sulh yolunu tutması gerekir.

Dostlar, arasında benlik ve bizlikten söz ederek, onları gücendirmeyi de iyi karşılamaz :

«Biz, ben diye varlığa düşerek, dostu incitme. Tâki kimse sana düşman ve hasım olmasın (37).»

Biz de, benlik ve böbürlenme yolunu tutarsak, dostlarımız arasında ayrılıklar ve düşmanlıklar meydana gelir.

O, insanın sevdiği dostu ile beraber olduğunu açıklar :

«Dedi ki, insan, sevdiği ile beraberdir. Kişi dilediğinden ayrılmaz (38).»

Bu beyitinde Mevlânâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in «İnsan sevdiği ile beraberdir (39)» hadisinden de iktibas etmiştir.

Mevlânâ, bir dostun, dostuna olan sevgisini açıklamasında, riyâ ve gösteriş olmayacağını, bir hadisin ışığı altında anlatır :

«Hz. Muhammed (s.a.v.) mescitte oturuyordu; birisi mescidin kapısı önünden geçti. Dostlarından biri, Ey Allah'ın elçisi! Ben, bu geçen adamı seviyorum, dedi. Hz. Mustafa (s.a.v.) buyurdu ki: Kalk ona (bu dostluğu) bildir. Şayet bu dostluğu bildirmede riyâ âfeti, olsaydı, Âdem'in de, âlemin de en ince meselelerini bilen (Hz. Muhammed), asla bu bildirme için mücadele vermezdi (40)» Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: «Sizden biri, birisini sevdi mi? Sevgisini ona bildirsün (41).»

Bu olaydan anlaşıldığı üzere, dostlarımıza sevgi ve muhabbetimizi açıklamada bir mahzur görülmemiş, gerçek dostluğa riyâ ve gösteriş karışmayacağı açıklanmış olur. Aksine kendisine karşı kalpten sevgi duyulmayan kimse ile de, dostluk kurmaktan sakınılması istenilmiştir (42).»

Dostlar arasındaki sevgi bağlantısını Mevlânâ şöyle belirtir:

«Bir gönülde dost muhabbeti şimşek gibi çakınca, bilmiş ol ki, dostun kalbinde de (bu) muhabbet vardır (43).»

Gönül hastalarını, gönül dostlarının tedâvî edeceğini açıklar:

«Beden hastası gelince ona şifâlar veren mâcuna döneriz, gönül hastası gelince güzel bir sevgili, güzel bir dost oluruz (44).»

Gönül dostlarının sevgisi, kişinin ölümünden sonra da devam eder: «Hasta ölünce hekimler kaçır, fakat biz kaçmayız, kerem sahibi dostuz biz (45).»

Doktorlar hasta ölünce, onu terkederler, gönül dostları ise, dostları ölse de onları unutmazlar, vefâkarlık edip, dâima iyilikle anarlar:

«Düşman kimmiş, dost kim? Bunu anlamak için öldükten sonra bir kere daha dünyaya gelmek, bir daha yaşamak lâzım (46).»

Mevlânâ'da dost özlemini dile getiren bir çok beyitler vardır :

«Sizi o kadar özledim ki, kuştan daha suratlı uçar gelirim. Fakat kanadı kesik kuş nasıl uçabilir (47).»

«Zannetmiyesin ki ben seni az görüyorum; gözle görme zahmetli olmadan her an seni ben görüyorum (48).»

«Eğer altı yönün de kapanmış olsa korkma; gönlün derinliklerinden, sevgiliye bir yol vardır (49).»

«İştîyâk derdini anlatabilmem için, ayrılık acılarıyla parça parça olmuş kalb isterim (50).»

O'na göre, eğer dost aynı dertten muztarip ise dostunun derdini üzüntüsünü anlar, derdine çare bulmaya çalışır.

Dost seçmede dikkat edeceğimiz hususları Mevlânâ, şöyle açıklar: «Huy peşinde yürü, iyi huyluyla düş kalk. Gül bahçesine bak, nasıl gülün huyunu (kokusunu) almış (51)»; «İnsan, o söylemese bile kötü arkadaştan huy kapar; gönül, gizlice onun huyuyla huylanır (52).»

Dost seçerken dikkatli davranıp, iyi ahlaklı kimselerle dost olup, onların iyi ahlaklarını kendimize örnek yapmalıyız.

Hz. Muhammed (s.a.v.) de: «İnsan dostunun dininden etkilenir, zira sizden biri dostluk kuracağı kimseye dikkat etsin (53).» buyurmuştur.

Yine Mevlânâ, iyi dostların çevresine te'sirini açıklamak üzere, şöyle bir misâl getirir :

«Toprak bile temiz bir bedenle komşu olduğundan şereflenir, devlet bulursa, artık sen, önce komşu gerek, sonra ev, de. Gönlün varsa yürü, bir gönül sâhibi, dost ara (54).»

O, kötü arkadaşın tehlikesini de, şöyle açıklar :

«Tanrı'nın zatına and olsun ki kötü yılan bile kötü arkadaştan daha iyidir. Zira kötü yılan, insanın yalnız canını alır. Kötü

arkadaş ise insanı cehenneme götürür, orasını adama durak eder (55).»

Kötü, zehirli yılan dünya hayatımızı tehlikeye soktuğu halde, kötü arkadaş ise, edebî olan âhiret hayatımızı mahveder.

Mevlânâ, câhillerle dostluk etmekten de son derece sakınmayı tavsiye eder :

«Bilgisiz bir adam seninle gönül arkadaşlığında bulunsa bile sonuçta câhilliğin sana yara açar (56).»

Câhilin dostluğunun tehlikesinin büyüklüğünü Mevlânâ, ayı ile dost olan, câhil bir adamın kıssası (57)'ini anlatarak açıklar :

Büyük ve güçlü bir yılan, ayıya sarılmıştı, cesâretli ve güçlü câhil bir adam, yilandan bu ayıyı kurtarmıştı. Bu yüzden ayı ile adam arasında, dostluk meydana gelmişti. Bu adam bir gün uyurken, sinekler yüzüne konuyordu, ayı bu sinekleri kovalıyordu. Sineklerin devamlı konmasına, canı sıkılan bu ayı, onları öldürmek amacı ile adamın yüzüne bir kayayı fırlatıp attı. Bu yüzden de adamın kafası paramparça oldu.

Mevlânâ bu kıssayı şu şekilde sonuçlandırır :

«Ahmağın dostluğu, düşmanlıktan daha kötüdür; onu, ne biçim hile biliyorsan yapıp, yanından kovmaktır (58).»

Mevlânâ câhil dostun câzip ve tatlı sözlerine kanmamayı söyler :

«Tatlı sözlü câhil dostun sözlerine aldanma. O sözler eskimiş, yılanmış zehire benzer (59).»

«İki yüzlü insanlar kasap gibi, dostunun postunu yüzmek için sana canım, dostum diye hitap ederler (60).»

Mevlânâ bu açıklaması ile câhil dostların tatlı güzel sözlerine kanmamayı, câhil insanların, dostum, cânım demelerine aldanmamayı, onlara karşı uyanık ve dikkatli davranmayı ister. Kötü dost hakkında Mevlânâ: «Bedenin secde yeri olan mescit gönüldür. Kötü dost da her yerde ve mescitte biten keçi boynu-

zudur. Sende kötü dostun sevgisi peydahlandımı sakın! Ondan kaç, onunla az konuş, görüş (61)» der.

O, kötü dostu, mescitte ve gönülle biten keçiboynuzuna benzetip, gönülde kötü dostun sevgisi belirmeye başlarsa, hemen kendine gelerek, onunla görüşmeyi ve konuşmayı azatmayı veya terketmeyi öğütler.

Mevlânâ kötü huylu arkadaşlara sabırlı olmayı ister: «Sabredersen kötü arkadaş iyidir. Sabretmek, insanın göğsünü açar, insanı genişletir. Ayın gece sabretmesi, onu apaydın bir hale kor. Gülün dikene sabrı, onu güzel kokulu bir hale getirir (62).»

Dostluk ve düşmanlıkta Mevlânâ aşırı gitmeyi uygun bulmaz: «Bir kimse hakkında dostluk da düşmanlık da aşırı dereceye ulaşmamalıdır. Çünkü her iki halde de tuzak yırtılır. Mutedil olmalıdır (63).»

Dostlarla istişâre etmeye Mevlânâ büyük değer verir: «Ey peder! Aklın varsa başka bir akılla dost ol, meşveret et! İki akılla bir çok belâlardan kurtulur, ayağını göklerin tâ yücesine korusun (64).»

Fakat Mevlânâ istişâre edeceğimiz dostların gerçekleri olduğu gibi söylemesini ister :

«Kabiliyetini gizliyen, açığa vurmayan mehenk, ne mehenk ne de bilgi nuru olur. Her kaltabanın hatırı için yüzün aybını göstermeyen ayna, ayna değildir, münâfıktır, kudretin yeterse bu çeşit ayna arama (65).»

İstişâre edeceğimiz dostlarımız, ayna gibi iyi ve kötü yönlerimizi göstermeli, nasıl ki mehenk taşı, sahte altunla gerçek altunu tayin ederse, dostlarımız da kusurlarımızı göstermede tereddüt etmemeli, olduğu gibi bize aktarmalıdır.

Mevlânâ istişâre etmenin lüzumuna şöyle değinir: «Hz. Peygamber'in seçtiği işi yap, deliyle çocuğun yaptığını yapma... Akli, bir dostun aklına dost et de (onların işi, danışmaktır (66), âyetini oku, ona göre iş yap!..... Şeytanın hileyle, akıllılıkla yüz binlerce afsunu vardır. Ejderha bile olsa adamı sepete kor (67).»

Hız. Muhammed (s.a.v.), bir iş yapacağı vakit eshâbına danışır, onlarla istişâre edip ve kendi aralarında istişâre etmelerini isterdi (68). Biz de aklımızı dostlarımızın akli ile birleştirmek suretiyle maddî ve manevî çeşitli hatâ ve düşmanlarımızın tehlikelerinden kendimizi korumamızı sağlarız.

Meşveret etmenin önemini Mevlânâ şöyle açıklar: «İşleri meşveretle yapmak, şunun içindir : Meşveretten hatâ ve eğri-lik, az meydana gelir. Bu akıllar, aydın kandillere benzer. Elbette yirmi kandil bir kandilden daha ziyade aydınlık verir (69).»

Burada akıl, kandile benzetilip, bizlerin de ne kadar çok akıllı dostları olursa, o nisbette kusurlardan kurtulup, aydınlanmış oluruz.

Mevlânâ istişâre edecek dost aramayı tavsiye eder : «İbret gözünü dört aç. Sevgilinin iki gözünü de kendi gözlerine dost et... Dost, yolda arka ve sığınaktır. Zira iyice bakarsan, yol sevgiliden ibarettir (70).»

Dost, insana darlık ve sıkıntılı zamanlarında, dayanak ve sığınaktır. Hayatta gâye gerçek dosta ulaşmak olmalıdır. Atalarımız da:

«Dostun varsa candan, korkma artık cihandan; dostun attığı taş baş yarmaz (71).» diyerek, bu hakikati ifâde etmişlerdir.

İnsanın sıkıntı ve üzüntülerinden kurtulması, dostlarını görmekle sağlanabilir :

«Dostların gönlünde öyle sıkıntılar olur ki hiç bir ilâçla iyi olmaz. Ne uyumakla, ne gezmekle ve ne de yemekle iyileşir. Yalnız, dostun yüzünü görmektir ki, (dostun yüzü hastanın şifâsıdır), denilmiştir (72).»

Hayatın zorlukları, sıkıntıları ve meşakkatleri karşısında insan bazen hayatından usanç ve bezginlik duyar. İşte bu zamanlarında, dostları ile sohbet etmek suretiyle, hayatın zorluklarından kurtulabilir.

Dostlarla hediyeleşmek sevgi bağlarını kuvvetlendirir :

«Dostların birbirine hediye vermeleri, dostluk hususunda sù-

retten başka bir şey değildir. O hediyelerin verilmesi, kalblerde bulunan sevgiye şâhit olmak içindir. Ey bahtiyar kimse! Görünüşte ki hediyeler, ihsanlar, gizli, sevgilerin işâretidir (73).»

Dostlara verilen hediyeler şekilden ibaret olup, fakat bu hediyeler vasıtasıyla dostların kalbinde bir pencere açarlar. Zahirî hediyeler yoluyla dostların sevgilerini kazanarak, insanı, samimi gizli iç muhabbetlere götürür.

Hız. Muhammed (s.a.v.) bu konuda: «Birbirinize hediye verin, yekdiğerinizi seversiniz (74).» buyurmuştur.

Mevlânâ dostlarına sevgi nişânesi olarak hediyeler verirdi : Mevlânâ Salah el-Dîn, bir gece odamda Mesnevî okuyordum. Birden bire Mevlânâ Hazretleri içeri girdi. Mintanını çıkarıp, cömertçe bana bağışladı ve «Sevginin eserlerini göstermek gerekli olan şeylerdendir (75).» dedi.

O'na göre, «Hediyeler, armağanlar, sunulan şeyler ben seninle beraberim; seninle iyiyim diye şehâdet eder (76)» düşüncesiyle sunulmaktadır.

Mevlânâ maddî menfaat peşinde koşanların dostluğunu şöyle bir misalle açıklar (77) :

Sadr el-Dîn Nakkaş (78) anlatır: Bir gün Sırâç el-Dîn Tatârî (ölm. 682 H.) ile gezmeye gitmiştik. Mevlânâ'nın yalnız başına gezmekte olduğunu görüp, biz de O'nu takip ettik. Bir vîraneye geldik, burada birkaç köpek sarmaş dolaş olmuş, uyuyorlardı. Sırâç el-Dîn Tatârî, «Bu bîçâreler arasında ne kadar güzel birlik vardır.» dedi. Mevlânâ: «Evet Sırâç el-Dîn! Eğer bunlar arasında ki dostluğu ve birliği anlamak istiyorsan, onların aralarına bir leş veya bir takım ciğer at. O zaman bu dostluğun nasıl bir dostluk olduğunu anlarsın. İşte gördüğün dünya ehli ve dünya malına tapanların aralarında ki dostluk da bunun gibidir. Aralarında bir fayda ve karşılık olmadıkça birbirlerinin dostudurlar. Fakat dünyalık az bir şey araya girince, nice yıllık namus ve şereflerini havaya verirler, aralarındaki tuz, ekmek hakkını gözetmeyi bir yana bırakırlar. Böyle nifak ehlinin birleşmesinin bir kıymeti yoktur.» dedi.

Açıklandığı üzere Mevlânâ, maddî menfaat karşılığı, kendi çıkarını düşünen kimselerin dostluğunun değerinin olmadığını, hattâ bu birleşmeyi ehli nifâk birleşmesi olarak nitelendirir.

Mevlânâ'nın dostlarına karşı sonsuz sevgisi vardı. Bir gün bir adam Mevlânâ'ya, «Şems-i Tebrizî'yi Şam'da gördüm» diye haber verdi. O, bu habere çok sevinerek, üzerinde bulunan her şeyini çıkarıp, ona bağışladı. Mevlânâ'ya adamın yalan söylediğini haber verdikleri zaman «Eğer doğru haber verseydi, elbise yerine canımı verirdim ve kendimi onun uğrunda fedâ ederdim (79).» dedi.

O, sırf dostunun adının anıldığından dolayı, yalan söyleyen kimsenin bile, gönlünü almaktan geri durmamıştır.

Dostlarına karşı sevgi göstermede Mevlânâ o derece ileri giderdi ki, dostunun hatırı için şivesini değiştirdiği olurdu.

Mevlânâ bir gün: «O kulfi getirsinler» ve bir kere de: «Filan kimse, müftelâ oldu» dedi. Münasebetsiz bir adam Mevlânâ'ya: «Kufî (kilit) ve mübtelâ demek lâzımdır, bu kelimelerin doğrusu budur» dedi. Mevlânâ: «Evet senin dediğin doğrudur; fakat ben bir azizin (Salah el-Dîn Zerkûbî'nin) hatırını gözetmek için söyledim (80).» dedi.

Mevlânâ, dostu ve mürîdi Salah el-Dîn Zerkûbî (ölm. 657/1258)'nin yanlış şivesine uyararak, onun gönlünü hoş etmek için bu kelimeleri yanlış olarak telâffuz ediyordu.

Selçuklu vezirlerinden Mu'in el-Dîn Pervâne (ölm. 676/1277), görkemli bir toplantı tertip etmişti. Fakat Mevlânâ'nın dostu Husâm el-Dîn Çelebi bu toplantıya davet edilmemişti. Mevlânâ toplantıda bir kelime bile konuşmayınca, Pervâne bu durumun farkına varıp, «Çelebi'yi mutlaka bağından çağırmak gerek» diyerek, Mevlânâ'dan Husâm el-Dîn Çelebi'yi getirmeleri için izin istedi. Mevlânâ: «İyi olur, çünkü hakikatlerin memesinden mânâlar sütünü emip çıkararak odur (81).» dedi.

Sakin duran Mevlânâ, dostu Husâm el-Dîn Çelebi'nin yüzünü görünce, konuşarak, mânâlar saçmaya başladı.

Mevlânâ dostlarına nezâketle yardım ederdi: «Mevlânâ'nın dostu Osmanı Guyende (82), yeni düğün yapmış, maddî bakımdan sıkıntı içerisinde kalmıştı. Mevlânâ bu durumu öğrenmişti, O'na: «Ey Osman! bundan önce güzel bir âdetin vardı. Sık sık bizimle müsâfaha (tokalaşma) yapardın. Bir müddetdir ki, bu âde-

tini terkettin, sebebi nedir?» dedi. Bunun üzerine onun elini öpmek için çabukca kalktım. Dinarları gizlice elime koydu ve: «Bu sünneti namazın farzı gibi muhafaza et (83).» dedi.

Mevlânâ, başkalarının yanında onun izzeti nefsini düşünerek, müsâfaha yapmak bahanesiyle gizlice, yardım yapmıştı.

Netice olarak Mevlânâ, zengin, fakir farkı gözetmeksizin, herkesle dost olmayı ve insanlarla iyi ilişkiler kurmayı istemiştir.

«Kim olursa olsun, ister yaya ister atlı. Yol dostlarıyla hâl hatır sormayı gerekli say (84).»

O, düşmana bile iyilik etmeyi, bu sayede düşmanın kinini üzerimizden atıp, dostumuz olabileceğini belirtir: «Hattâ o adam, düşman dahi olsa, ihsan iyidir. Çünkü iyilik sebebiyle düşman bile insana dost olur. Dost olmasa bile kine azalır. Çünkü iyilik etmek, kine merhem olur (85).»

Mevlânâ dostluğa o derece önem verir ki, insan kendisine dost bulamasa dahi, heykeltraş gibi kendine taştan dost edinmesini ister :

«Sözün hulâsası: Topluluğa dost ol. İnsandan bir dost bulamazsan heykeltraş gibi kendine taştan bir yâr yont (86).»

Cemiyetin bir ferdi olduğumuza göre, insanlarla ünsiyet kurup, onlarla geçinmek mecburiyetindeyiz. Bu yüzden dost edinmede gerekli gayreti göstermemiz şarttır. Dostlarımız yoksa yeni dostlar elde edip, hayatın sıkıntı ve yüklerini hafifletmeliyiz. İnsan, dost ve topluluk, birlik ve beraberlik sayesinde, kendisini selâmete eriştirip, huzur içerisinde yaşayabilir. Mevlânâ'nın «taştan dost edin» demesi, insanın muhakkak dostlarının olması gerektiğine, dikkat çekmektir.

Çünkü insan cemiyet halinde yaşamasiyle, kendisini maddî ve manevî bir çok tehlikelerden korur: Mevlânâ, «Çünkü topluluk ve kervan halkının çokluğu, yol kesen eşkiyanın sırtını ve mızrağını kırar (87).» diyerek, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, «Topluluk rahmettir, ayrılık azap» hadisine de (88) işâret etmiş olur.

Millet olarak cemiyette birlik ve beraberlik halinde, tek vücut bulunursak, düşman bize tecâvuz etmek cesâretini kendisinde bulamaz. Hem de fertleri birbirleriyle dost olan toplumlar, daha sağlıklı ve daha sağlam cemiyetlerdir.

D İ P N O T L A R

- (1) Luğatçe-i felsefe, (trc. İsmâ'il Fennî), İstanbul, 1341, s. 28.
- (2) 'Abd el-Vehhâb el-Şa'rânî, İslam'da Kardeşlik Hukukunun Esasları, (trc. Hamit Eker), İstanbul, 1975, s. 198.
- (3) Ebî el-Hasan el-Mâverdî, Edeb el-Dünyâ ve el-Dîn, Beyrût, 1978, s. 163.
- (4) Cavit Sunar, İbn Miskeveyh ve Yunan'da ve İslam'da Ahlak Görüşleri, Ankara, 1980, s. 140.
- (5) Ebû el-Nâsır Fârâbî, el-Medîne el-Fâzıla, (trc. Nafiz Danışman), İstanbul, 1956, s. 64-66.
- (6) İbn Miskeveyh, Ahlâkı Olgunlaştırma, (trc. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), Ankara, 1983, s. 140.
- (7) İbn Miskeveyh, Ahlâkı Olgunlaştırma, a.g.e., s. 140-141.
- (8) M. Tullius Cicero, Dostluk, (trc. Türkân Tunga), s. 8-9.
- (9) Hilmi Ziya Ülken, Aşk Ahlakı, Ankara, 1971, s. 194-196.
- (10) M. Tullius Cicero, Dostluk, a.g.e., s. 9-10.
- (11) İhvân-ı safâ, hicrî IV. yüzyılın sonlarına doğru Basra'da kurulan felsefî bir derneğin mensuplarına verilen isim. Bu derneğin mensupları birbirine içten bağlı, temiz, lekesiz kimseler olarak tanınır (İzmirli İsmâil Hakkı, Fârâbî'nin Halefleri, Ed. Fak. Mec. VI. sayı, 2).
- (12) Şeyh Sa'dî, Zübde-i gülistân, İstanbul, 1307, s. 158.
- (13) İbn Miskeveyh, Ahlakı Olgunlaştırma, a.g.e., s. 142-145.
- (14) 'Abd el-Vehhâb el-Şa'rânî, İslam'da Kardeşlik Hukukunun Esasları, a.g.e., s. 199-202.
- (15) Ebû Muhammed 'Abd el-Melik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (ölm. 218/833), Sîret el-ü İbn-i Hişâm, (nşr. 'Abd el-Selâm Hârûn), Beyrut, 1374 h., 1, 130-131.
- (16) Ebî el-Hasan el-Mâverdi, Edeb el-Dünya ve el-Dîn, a.g.e., s. 162.
- (17) Mevlânâ Şiblî, 'Asr-ı sa'âdet, (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1, 306-314.
- (18) Ebî el-Hasan el-Mâverdi, Edeb el-Dünya, a.g.e., s. 170.
- (19) H. Cengiz Alpay, Dost Görünen Düşman, İstanbul, 1975, s. 71-74.
- (20) Gazzalî, İhyâu 'ulûm el-Dîn, (trc. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, 1975 II. 391.
- (21) Gazzalî, İhyâ, a.g.e., II, 423-431.
- (22) Mevlânâ Celâl el-Dîn Rûmî, Masnavî-i ma'nevî (nşr. R.A. Nicholson), London, 1925-1933, V, 957/2634.
- (23) Ahmed Eflâkî, Manâkıb el-'ârifîn, (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1959-1961, II, 634-635.
- (24) Şeyh Sa'dî, Zübte-i gülistân, İstanbul, 1307, s. 220-221.
- (25) Mevlânâ Celâl el-Dîn Rûmî, Mektûbât, (nşr. Yûsuf Cemşidî pûr-Gulâm-ı Huseyn Emîn), Tahran, 1956, s. 247.
- (26) Masnavî-i ma'nevî, a.g.e., II, 265-267; krş. Bedî' el-Zamân Furûzânter, Maâhız-ı kısas-ı temsîlât-ı mesnevî, Tahran, 1347, s. 53.

- (27) Mektûbât, a.g.e., s. 247.
- (28) Mevlânâ Celâl el-Dîn Rûmî, Dîvân-ı kebîr, (trc. Abdülbâkî Gölpınarlı), İstanbul, 1960, V, 185/2101.
- (29) Mevlânâ Celâl el-Dîn, Mektûbât, a.g.e., s. 124.
- (30) Menâkıb el-ârifîn, I, 316.
- (31) Tâhir el-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, Konya, 1965, II, 16/4020.
- (32) Mevlânâ Celâl el-Dîn Rûmî, Dîvân-ı kebîr, a.g.e., III, 64/452.
- (33) Masnev-i ma'nevî, IV, 627/38.
- (34) Dîvân-ı kebîr, a.g.e., V, 329-4032-4.
- (35) Ayni eser., V, 329/4035.
- (36) Menâkıb el-ârifîn, I, 464-465.
- (37) Mesnevî-i ma'nevî, a.g.e., IV, 723/1978.
- (38) Mesnevî-i ma'nevî, V, 857/747.
- (39) Furûzanfer Bedî, el-Zaman, Ahadîs-i Mesnevî, Tahran, 1347, s. 155; Celâl el-Dîn Suyûtî, Câmî' el-sa'ğîr, Kahire, tz. II, 192.
- (40) Mevlânâ Celâl el-Dn Rûmî, Mektûbât, a.g.e., s. 93.
- (41) Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, Edeb el-Müfred, (trc. A. Fikri Yavuz), İstanbul, 1974, I, 548.
- (42) Beydebâ, Kelile ve Dimme Arapça, trc. Abdullah b. el-Mukaffa, trc. ve met. Hayreddin Karaman-Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1978, II, 7.
- (43) Tâhir el-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, a.g.e., III, 1137/12045.
- (44) Mevlânâ Celâl el-Dîn, Dîvân-ı kebîr, a.g.e., III, 45/304.
- (45) Dîvân-ı kebîr, a.g.e., III, 45/305.
- (46) Dîvân-ı kebîr, a.g.e., V, 181/49.
- (47) Mektûbât, a.g.e., s. 41.
- (48) Ayni eser, s. 222.
- (49) Ayni eser, s. 105.
- (50) Mesnevî-i ma'nevî, I, 1/3.
- (51) Ayni eser, VI, 1189/3007.
- (52) Ayni eser, V, 957/2636.
- (53) Muhammed b. İsmâ'il Buhârî, Edeb el-müfred, a.g.e., I, 548.
- (54) Mesnevî-i ma'nevî, VI, 1189/3009-10.
- (55) Ayni eser, V, 957/2634-5.
- (56) Ayni eser, VI, 1113/1424.
- (57) Tâhir el-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, a.g.e., II, 610-630; 635-659; 666-670; krş. Bedî' el-zaman Furûzanfer, Maâhız-ı kısas-ı temsîlat-ı mesnevî, a.g.e., s. 62-64.
- (58) Mesnevî-i ma'nevî, II, 294/2015.
- (59) Ayni eser, VI, 1113/1431.
- (60) Ayni eser, II, 213/258-9.
- (61) Mesnevî-i ma'nevî, IV, 694/1383-4.
- (62) Ayni eser, VI, 1112/1407-8.
- (63) Mevlânâ Celâl el-Dîn Rûmî, Kitab-ı Fîhi mâfih, (nşr. Bedî' el-Zaman Furûzanfer), Tahran, 1348, s. 206.
- (64) Mesnevî-i ma'nevî, IV, 688-1263-4.
- (65) Mesnevî-i ma'nevî, IV, 816/3853-5.
- (66) K., XXXXII (Şu'arâ), 38.
- (67) Mesnevî-i ma'nevî, V, 828/163, 167, 165.
- (68) Ebû İsmâ Muhammed İsmâ b. Sevre, Sünen-i Tirmizî, (trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu), İstanbul, 1973, III, 239-240.

- (69) Mesnevî, VI, 1170/2616-3.
(70) Mesnevî, VI, 1121/1589, 1591.
(71) Hüseyin Kazım Kadri, Türk lügati, İstanbul, 1928, II, 787.
(72) Mevlânâ Celâl el-Dîn, Kitâb-ı Fîhi mâfih, a.g.e, s. 223.
(73) Mesnevî, I, 130/2625-7.
(74) Edeb el-müfred, a.g.e., I, 598.
(75) Ahmed Eflâkî, Menâkıb el-'ârifîn, a.g.e., I, 489-490.
(76) Mesnevî, V, 829/186.
(77) Menâkıb el-'ârifîn, a.g.e., I, 190-191.
(78) Menâkıb el-'ârifîn, I, 74, 244.
(79) Aynı eser, —————, II, 647.
(80) Menâkıb el-'ârifîn, II, 718-719; krş. Ferîd el-Dîn ,b. Ahmed Sipâhsâlar, Risâle, Tahran, 1325 hş. s. 137.
(81) Menâkıb el-'ârifîn, II, 769-770.
(82) Bk. Menâkıb el-'ârifîn, I, 222-3, 320-1, 340-1, 486-8.
(83) Aynı eser, I, 340.
(84) Mesnevî-i ma'nevî, II, 301/2146.
(85) Aynı eser, II, 301/2147-8.
(86) Aynı eser, II, 301/2150.
(87) Mesnevî-i ma'nevî, II, 301/2151.
(88) Celâl el-Dîn Suyûtî, Câmi' el-sağîr, thz. I, 121.